

Гладченко И.В. Интеграционный подход в использовании здоровьесберегающих технологий в процессе коррекционного обучения и воспитания дошкольников с нарушениями умственного развития

Аннотация. Обозначены актуальность и значимость внедрения на основе интеграционного подхода здоровьесберегающих технологий в процесс коррекционного обучения и воспитания детей дошкольного возраста с нарушениями умственного развития. Сосредоточено внимание на специфике организации и методическом сопровождении физкультурно-оздоровительной работы в специальном дошкольном учреждении в соответствии с потенциальными возможностями и особенностями познавательной деятельности дошкольников с нарушениями умственного развития.

Ключевые слова: здоровьесберегающие образовательные технологии, дошкольный возраст, дети с нарушениями умственного развития, интеграционный подход.

УДК: 376-056.262:[373.3.016:73/75]:159.93-047.64-021.464

Довгопола К. С.

Психологічні детермінанти самоконтролю образотворчої діяльності сліпих молодших школярів

Анотація. У статті висвітлено взаємозалежність самоконтролю і психічних процесів. Розглянуто вплив порушень зору на формування та розвиток самоконтролю та взаємозв'язок цього процесу з формуванням відчуттів і сприймань у сліпих дітей. Описано місце дій самостійного контролю у таких психічних процесах: увага, пам'ять, мовлення і мислення. Розглянуто особливості контролюючих дій незрячих молодших школярів в образотворчій діяльності. Серед психологічних детермінант самоконтролю сліпих молодших школярів можна назвати функціонування механізмів зворотного зв'язку, формування еталонів на різних психічних рівнях, вікові особливості, мотивацію, рефлексію та індивідуальні особливості дітей.

Ключові слова: самоконтроль, психічні процеси, діяльність, сліпі молодші школярі.

Аналіз педагогічної практики свідчить про значні труднощі опанування самоконтролем власної навчальної діяльності незрячими учнями молодших класів. Порушення зору, впливаючи на розвиток саморегуляції діяльності, призводить до зниження рівня самостійності, в тому числі і самоконтролю, що, відповідно, зумовлює пізнавальну пасивність сліпих дітей, вербалізм знань, особливості емоційно-вольової сфери особистості тощо. Виникає потреба теоретичного та експериментального дослідження особливостей формування самоконтролю незрячих учнів. У зв'язку з цим актуальним постає проблема вивчення психологічних детермінант самоконтролю сліпих молодших школярів у процесі здійснення образотворчої діяльності.

Зазначимо, що самоконтроль є невід'ємною складовою психічних процесів, що призводить до певної взаємозалежності між ними. Зокрема, відчуття, будучи початковою ланкою чуттєвого пізнання, дозволяють дитині

формувати уявлення, які відображають дійсність. Наукові дослідження В. Бехтерева, І. Сеченова, Б. Ананьєва, С. Куфлера, К. Прибрам та інших підтвердили наявність центрального контролю над рецепторами. Включення особистісних, позасенсорних факторів у сенсорно-перцептивні процеси являється фактом, важливим для розуміння змісту цих процесів [1]. Водночас самі відчуття створюють основу тієї бази знань та уявлень про довкілля, яка є джерелом еталонів для діяльності.

Сенсорний розвиток особистості в нормі та при порушенні зору відбувається в одному напрямі, а участь зорового аналізатора в цьому процесі визначається ступенем та характером патологічних змін у ньому. В умовах зорової депривації дитина переживає значні труднощі у самостійному пізнанні властивостей об'єктів, що негативно позначається, насамперед, на уявленнях. Порушення взаємозв'язку між зоровим та іншими аналізаторами відбивається на всій сенсорній організації особистості, що, в свою чергу, впливає на процеси логічного мислення та діяльності (О. Литвак).

Оскільки випадіння або значне обмеження візуальних відчуттів впливає на процес пізнання предметного світу, то особливій ролі у цьому випадку набувають дотикові та рухові відчуття, які дозволяють дитині відобразити просторові властивості навколишнього світу. Саме з їх допомогою тотально незрячі учні можуть здійснювати ті дії самоконтролю у процесі образотворчої діяльності, які зазвичай виконуються за рахунок зорових відчуттів.

Комплексний розвиток усіх збережених аналізаторів, їх активізація та навчання правильного їх використання сприяє повноцінному відображенню навколишнього, успішному розвитку психічних процесів та різних видів діяльності, створенню адекватної «картини світу» та образів навколишньої дійсності, що впливає, в свою чергу, на протікання дій самостійного контролю.

Сприймання, порівняно з відчуттями, є якісно новим ступенем чуттєвого пізнання, що дозволяє відображати у свідомості дитини об'єкт в цілому, у сукупності його властивостей. Досягнути адекватності образів сприймання можна лише за участю самоконтролю (С. Рубінштейн). Сприймання як система саморегуляції містить механізми зворотного зв'язку, що дозволяє підлаштуватися до особливостей об'єкту. Самоконтроль включається у процес формування адекватного перцептивного образу.

Кожний акт сприймання завершується впізнанням (Дж. Брунер, Г. Спенсер). При цьому прийняття правильного рішення щодо класифікації об'єкта потребує операції співставлення, яка у випадку кількарязового здійснення виступає у якості самоконтролю (Г. Нікіфоров).

Дослідження орієнтувальних рефлексів у незрячих дозволило прийти до висновку, що відключення потоку зорової аферентації призводить до зниження збудження центральної нервової системи [5]. А збереженість різних компонентів орієнтувальних рефлексів під час сигнальних подразнень пов'язана з компенсаторними можливостями вищої нервової діяльності. Оскільки сприймання є результатом аналітико-синтетичної діяльності кори головного мозку, то порушення зору спричиняє певну її своєрідність (О. Литвак), при цьому відчутніше порушуються саме дії аналізу. Зорова

депривація негативно відображається на повноті, цілісності та точності уявлень про навколишній світ, проте не відкидає можливості адекватного відображення навколишнього незрячими школярами.

Формування у сліпих учнів молодшого шкільного віку повноцінних сенсорних еталонів та їх корекція (за потреби) є необхідною умовою протікання дій контролю, оскільки вони беруть участь в операції співставлення.

Окрім того, особливу увагу потрібно звернути на факт принципової можливості самостійного контролю діяльності за рахунок дотикового сприймання, якщо зоровий контроль є неможливим. Цьому сприяє здатність дотикового сприймання до адекватного відображення властивостей різноманітних об'єктів. Отже, дотик компенсує порушені пізнавальні та контрольні функції зору (О. Литвак).

М'язове сприймання також відіграє значну роль у самоконтролі графічної діяльності, оскільки дозволяє контролювати графічні рухи безпосередньо у процесі їх здійснення.

У дітей, які мають залишки зору, самоконтроль образотворчої діяльності може носити і візуальний характер. Це залежить від гостроти зору та від того, яку зорову інформацію здатний отримувати учень, від уміння користуватися зоровим аналізатором та включати його у полісенсорне сприймання, а також від ступеня складності та властивостей об'єкта відображення, характеру завдання.

Порушення та обмеження відчуттів та сприймання прямо впливає на якість уявлень сліпих дітей. Цей вплив носить і кількісний, і якісний характер. У незрячих молодших школярів не просто менша кількість уявлень, а вони мають специфічні своєрідності: фрагментарність, схематизм, низький рівень узагальнення та вербалізм (О. Литвак).

Відповідно, менша кількість та специфічність сенсорних образів та уявлень у сліпих учнів впливає на характер протікання дій самоконтролю, в тому числі і у процесі образотворчої діяльності. Це пов'язано з тим, що операції співставлення в цьому випадку мають звужену сенсорну основу. Порушення та труднощі формування сенсорних еталонів, образів та уявлень відбиваються на діях самоконтролю. Оскільки незрячі діти спираються на недосконалі уявлення, то вони відчують значні труднощі та ускладнення у процесі здійснення співставлення отриманого результату з еталоном.

Пам'ять є необхідною умовою будь-якої цілеспрямованої діяльності. Механізми самоконтролю забезпечують правильність здійснення мнемічних процесів. Так, наприклад, під час активного згадування раніше отриманого матеріалу відбувається співставлення результатів пошуку з вихідними умовами, що дозволяє особистості або припинити подальші пошуки, або у випадку неадекватності відшуканої інформації знову продовжити пошук до правильного вирішення [6]. Самоконтроль відіграє роль не тільки у забезпеченні правильності пригадування, але і запам'ятовування.

Водночас, саме нормальне функціонування пам'яті створює можливості для включення самоконтролю у протікання інших психічних процесів. Життєвий досвід особистості фіксується у пам'яті, у випадку необхідності актуалізується та у якості еталонних складових використовується механізмами

самоконтролю. Зокрема, у процесі рухової діяльності (в т. ч. і образотворчої) відбувається співставлення інформації, яка надходить з рецепторів, з інформацією, яка використовується як еталон та походить з минулого досвіду, тобто поступає з пам'яті.

Також не можна не згадати, що саме пам'ять зберігає відомості про те, яким чином може бути реалізований самоконтроль у тому чи іншому випадку.

За даними тифлопсихології пам'ять незрячих має певні особливості. Зокрема, обмеження зорових функцій порушує співвідношення нервових процесів збудження-гальмування, що негативно впливає на швидкість запам'ятовування (О. Литвак). У сліпих учнів молодшого шкільного віку спостерігається зниження (у порівнянні з дітьми з нормальним зором) продуктивності запам'ятовування та недостатнє усвідомлення матеріалу, що зумовлено швидкою втомлюваністю, порушеннями сприймання та особливостями мислення (М. Земцова, О. Зотов, В. Лоніна). Проте дослідження свідчать про те, що правильно організоване навчання незрячих школярів з обов'язковим розвитком у дітей активності та самостійності значно підвищує продуктивність процесів пам'яті.

Таким чином, своєрідності пам'яті сліпих молодших школярів впливають на формування у них самоконтролю, що пов'язано і зі своєрідністю їх уявлень, і з особливостями протікання мнемічних процесів. Розвиток пам'яті та корекція збереженої інформації підвищує рівень самоконтролю образотворчої діяльності у незрячих дітей.

Процеси уваги та самоконтролю мають багато спільного (П. Гальперін, Ж. Ламетрі, А. Лянда, О. Лурія та ін.). Про контролюючу роль уваги в процесах сприймання, виконання рухової діяльності, навіювання свідчать дослідження А. Бергсона, Ж. Демені, О. Запорожця, С. Кравкова, Б. Сідіса тощо. Вивчаючи нейрофізіологічні механізми уваги, О. Лурія [7] зробив висновок, що найвища та найскладніша форма довільної уваги є водночас і найвищою формою самоконтролю людини, оскільки створює можливість самостійно контролювати власну поведінку і діяльність. Згадаємо також широко відоме ствердження П. Гальперіна про те, що увага є ідеальною, скороченою та автоматизованою формою контролю [2]. Підтвердженням наявності спільних рис уваги та самоконтролю є також той факт, що процеси функціонування обох психічних процесів можна дослідити за допомогою дуже близьких методик, зокрема, наприклад, коректурного методу (С. Рубінштейн).

Зменшення кількості подразників, які сприймаються органами відчуттів, у сліпих дітей негативно відбивається на розвитку уваги, оскільки зменшується кількість об'єктів, які викликають зацікавленість (О. Литвак, В. Єрмаков, Г. Якунін). Проте зазначимо, що сучасна тифлопсихологія наголошує на принциповій можливості досягнення високого рівня розвитку уваги у незрячих, за умови їх включення в самостійну активну діяльність.

Властивості уваги, як психічного процесу, у незрячих учнів формуються та розвиваються за загально психологічними закономірностями, проте мають специфічні своєрідності. Порушення сприймання викликає труднощі в об'ємі, стійкості та швидкості переключенні уваги (О. Литвак).

Одним із значних напрямів сучасної психологічної науки у дослідженні процесів мислення є погляд на них як на процеси, які саморегулюються (Л. Гурова, Б. Зейгарнік, Ю. Кулюткін, О. Матюшкін, А. Холмогорова та ін.). Операція співставлення передбачених та реально досягнутих результатів з висунутими гіпотезами відіграє ключову роль в механізмі саморегуляції мислення. Окрім того, співставлення як дія самоконтролю має місце на всіх етапах розв'язання задачі мислення, включаючи висунення проблеми, формування гіпотези, її послідовну конкретизацію під час процесу вирішення завдання (Ю. Кулюткін). Гіпотеза у цьому випадку являється проміжним еталоном, правильність якого визначається після співставлення з реальним результатом. Невідповідність між прогнозованим та отриманим результатом є тією умовою, яка потрібна для визначення подальшої стратегії рішення.

Зазначимо також, що самоконтроль може відігравати і негативну роль, оскільки його надмірність утруднює та гальмує рух творчих думок (Г. Нікіфоров). Хоча творчий процес і повинен мати обов'язково критичне осмислення.

На думку багатьох тифлологів (М. Земцова, В. Єрмаков, О. Литвак, І. Моргуліс та ін.), зорова депривація опосередковано впливає і на процес інтелектуального розвитку сліпої дитини, надає йому певної своєрідності, проте не призводить до принципових відмінностей у його функціонуванні. Значні порушення зорових функцій, обмежуючи сприймання, призводять до утруднень у здійсненні операцій аналізу і синтезу, виділенні найбільш характерних властивостей та взаємозв'язків об'єктів пізнання (Т. Головіна).

Операції аналізу і синтезу, будучи самостійними, включені водночас і в інші операції мислення. Зокрема, операція співставлення, яка здійснюється на основі аналізу-синтезу, у сліпих дітей також має своєрідності, викликані, насамперед, звуженням чуттєвого пізнання, що обмежує тонку диференціацію об'єктів. Ці труднощі відбиваються і на операціях класифікації та систематизації, абстрагування та конкретизації (М. Земцова, Н. Костючек, О. Литвак).

Своєрідності мислення сліпих молодших школярів проявляються і у здійсненні ними усіх видів самоконтролю (випереджаючого, операційного, підсумкового) у процесі образотворчої діяльності. При цьому найбільше страждають випереджаючий та підсумковий, оскільки їх здійснення вимагає від дитини високого рівня розвитку аналітико-синтетичної діяльності, а також абстрагування та конкретизації. Операція співставлення відбувається на звуженій сенсорній основі, що відчутно утруднює самостійний контроль. Сліпим учням важко спланувати виконання образотворчої діяльності та спрогнозувати результат тієї чи іншої дії. Це, а також звуженість та неповність уявлень, призводить до того, що не маючи повного та адекватного еталону, з яким відбувається співставлення реалізованих дій, діти не можуть повноцінно здійснити поопераційний та підсумковий самоконтроль.

Важливою ланкою у здійсненні дій самостійного контролю є мовленнєва діяльність, яка є основою процесу спілкування, управління людиною власною поведінкою в суспільстві. Відповідно до концепції функціональних систем П.

Анохіна, мовленнєвому втіленню кожного слова і фрази передує формування акцептора дії, який стежить за правильністю їх вимови.

Для незрячих дітей мова, окрім своїх традиційних функцій, виконує ще одну – компенсаційну. Мова уточнює, коригує та спрямовує чуттєве відображення дійсності (О. Литвак), тобто вона відіграє контролюючу роль в процесі пізнання і діяльності. Зазначимо, що порушення зорових функцій відкладає свій відбиток на процесі оволодіння дітьми мовою та її засобами, надаючи їй певної специфічності (Л. Вавіна, Б. Коваленко та ін.).

Особливого негативного значення для формування самоконтролю у незрячих учнів набуває формалізм та збідненість мови. Яскраво помітним це стає тоді, коли діти отримують завдання описати виконання майбутньої діяльності або розповісти про допущені помилки. Промовистим фактом є поєднання неспроможності описати свої дії зі спробою продемонструвати ці дії жестами [4].

Також необхідно зазначити, що у процесі самоконтролю образотворчої діяльності сліпих молодших школярів мовлення відіграє значну роль, про що свідчить хоча би той факт, що значна кількість дітей проговорює або коментує виконання цієї діяльності вголос. При цьому найбільше таких учнів серед 1 та 2-х класів, а в 3 і 4-му їх вже менше. Проговорювання ходу виконання дій, само підбадьорювання або констатація допущених помилок сприяє та полегшує здійснення дій самоконтролю у сліпих дітей.

Розглядаючи взаємозв'язок самоконтролю з психомоторикою, зазначимо, що серед значної кількості вчених, які досліджували механізми управління руховою діяльністю та діями (М. Берштейн, Д. Болдуїн, К. Гуревич, О. Запорожець, Б. Ломов, Л. Роговик та ін.), широкого визнання набула концепція психічної регуляції діяльності, заснована на кільцевому характері управління рухами та діями (О. Конопкін, А. Леонтьєв, Б. Ломов). При цьому самоконтроль виступає одним із психічних механізмів, які забезпечують діяльність.

Ефективна координація рухів здійснюється під контролем відповідних м'язових, дотикових та зорових відчуттів (В. Бехтерев) і водночас у поєднанні з постійним співставленням отриманих результатів зі зразками, що зберігаються в пам'яті (Д. Болдуїн). Таким чином, результат та ефективність психомоторної діяльності залежить від того, наскільки повно та правильно були сформовані і потім відновлені в пам'яті дитини уявлення про рух, який вона хоче здійснити. Ці уявлення виконують регулюючу функцію, набуваючи у механізмі самоконтролю властивостей еталону, з якими дитина співставляє бажані чи реальні результати своєї діяльності.

Зазначимо, що одними із засобів усвідомлення та саморегуляції власної поведінки в цілому дитиною є різноманітні зразки, правила та способи дій (О. Смірнова, Д. Ельконін).

Враховуючи неточності та прогалини в уявленнях сліпих учнів, викликаних зоровою депривацією, стає очевидним, що оскільки для здійснення операції співставлення в їх пам'яті часто відтворюються невірні еталони, то і самоконтроль рухів у них не є оптимальним. Це призводить не тільки до

порушень в точності впізнання та оцінки сигналів, але і до порушень корекції дій, які відбуваються. У кінцевому результаті оперування неправильними зразками рухів під час виконання психомоторної діяльності може призвести до неясніших результатів або, взагалі, до недосягнення мети.

Усвідомлений контроль над усіма етапами рухової дії може бути успішним лише за умови дотримання певного темпу рухів, оскільки при великій швидкості рухів цей контроль частково втрачається, а натомість переваги набувають автоматичні компоненти [3]. Достовірність даної думки підтверджує і наше дослідження, а саме порівняння якості отриманого зображення під час сповільненого та пришвидшеного малювання учнями, кількість допущених помилок в обох випадках [4].

Негативно на характері виконанні рухів та здійсненні дій самоконтролю відображається сповільнення та обмеження надходження сигналів зворотного зв'язку до механізму самоконтролю. Значні порушення зорових функцій у сліпих дітей призводить до обмеження або навіть повного виключення візуального сенсорного зворотного зв'язку, що в свою чергу призводить до порушень у здійсненні рухів, які виявляються у зниженні активності та збільшенні часу їх виконання, появі повторних рухів, повільної та обмеженої адаптації до нових умов. Свою негативну роль у цьому процесі відіграє і той факт, що здійснення тактильного співставлення вимагає певного часу, що також уповільнює сенсорний зворотний зв'язок. Труднощі в організації рухів супроводжуються характерними помилками, а саме: пропуском потрібних рухів, появою додаткових дій, порушенням послідовності рухів, що спостерігається в процесі виконання сліпими учнями образотворчих завдань. Неможливість використання візуальної інформації в процесі образотворчої діяльності призводить до того, що самоконтроль рухових дій здійснюється дискретно, а не безперервно.

Зазначимо також, що під час заключного етапу оволодіння будь-яким видом психомоторної діяльності самоконтроль включається до структури рухової навички та зливається з його змістом, при цьому реалізація самоконтролю відбувається неусвідомлено (Г. Нікіфоров). У випадку порушень у формуванні будь-яких складових елементів самоконтролю відбувається негативний вплив на правильність та адекватність виконання рухової навички в цілому.

Поділяючи погляд на феномен волі як на свідоме регулювання власної поведінки, спрямоване на подолання внутрішніх та зовнішніх перешкод на шляху до досягнення мети (Н. Ах, Л. Виготський, Ю. Куль, В. Селіванов, Д. Узнадзе та інші), водночас визнаємо, що взаємозв'язок волі і самоконтролю є очевидним, оскільки самоконтроль є включеним в процес протікання вольового зусилля. В процесі виховання воля і самоконтроль можуть бути стосовно один одного об'єктом впливу, так як формування вольових навичок відбувається під контролем свідомості, але і виховання потреби і умінь самостійного контролю потребує підтримки вольових зусиль (Г. Нікіфоров, В. Селіванов).

Провідним типом діяльності у сліпих учнів молодшого шкільного віку є навчальна діяльність, з чим пов'язані важливі моменти у формуванні

самоконтролю. У першому класі самоконтроль здійснюється переважно за зразком, але зі зростанням вимог до навчальної діяльності, його форми ускладнюються і стають все більш незалежними від зовнішньої опори. На ефективність такого розвитку значний вплив має характер мотивації. Учні починають більш впевнено і самостійно контролювати власні дії, якщо вчителю вдалося сформуванати у них правильне розуміння самоконтролю як необхідної умови навчальної діяльності.

Зазначимо також, що складна соціальна ситуація розвитку сліпих дітей, особливості виховання (особливо гіперопіка) призводять до порушень в установці самоконтролю, що обумовлює виникнення потреби у спеціальному корекційному впливові.

Таким чином, серед психологічних детермінант самоконтролю сліпих молодших школярів можна назвати функціонування механізмів зворотного зв'язку, формування еталонів на різних психічних рівнях, вікові особливості, мотивацію, рефлексію та індивідуальні особливості дітей.

Підкреслимо, що особливу роль у формуванні та розвитку самоконтролю у сліпих учнів молодшого шкільного віку відіграють дорослі (в тому числі вчителі та вихователі), які є джерелом вимог та зразків діяльності для дітей. Тифлопедагог забезпечує знайомство сліпих учнів з еталонами, за допомогою яких вони оволодівають формами та видами самоконтролю. В процесі навчання і виховання ці еталони інтеріоризуються і стають складовою частиною психічної саморегуляції діяльності, що сприяє розвитку у незрячих дітей самоконтролю власних дій та поведінки. Вчитель повинен не просто продемонструвати школярам еталони, але й розкрити їх зміст, навчити правильно ними користуватися, пояснити їх значення для самоконтролю у кожному виді діяльності, а також спонукати до його здійснення.

ЛІТЕРАТУРА (REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED):

1. Ананьев Б. Г. Осязание в процессах познания и труда / Б. Г. Ананьев, Л. М. Веккер, Б. Ф. Ломов, А. В. Ярмоленко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1959. – 236 с.
Ananiev B. G. (1959). Osiazaniie v protsessakh poznaniia i truda [Touch in the processes of learning and working]. Moskva: Yzd-vo APN RSFSR [In Russian].
2. Гальперин П. Я. Экспериментальное формирование внимания / П. Я. Гальперин, С. Л. Кабыльницкая. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1974. – 101 с.
Galpieri n P. Ya. (1974). Ekspierimentalnoie formirovanie vnimaniia [Experimental formation of attention]. Moskva: Yzdatelstvo Moskovskoho unyresyteta [In Russian].
3. Гуревич М. Психомоторика : в 2 ч. Ч. 1. Анатомио-физиологические основы психомоторики и ее отношения с телосложением и характером / М. Гуревич, Н. Озерецкий. – М.; Л.: Гос. мед. изд-во, 1930. – 160 с.
Gurievich M. (1930). Psikhomotorika v 2 ch. Ch. 1. Anatomio-fiziologichieskie osnovy psikhomotoriki i yeie otnosheniia s teloslozheniem i kharakterom [Anatomical and physiological bases of psychomotor and its relations with the physique and character]. Moskva: Hosudarstvennoe medytsynskoe yzdatelstvo [In Russian].

4. Довгопола К. С. Особливості формування самоконтролю у сліпих молодших школярів : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.08 / К. С. Довгопола. – К., 2011. – 24 с.

Dovhopola K. S. (2011). Osoblyvosti formuvannia samokontroliu u sliepykh molodshykh shkoliariv [Peculiarities of Formation self-control in the blind younger schoolchildren]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [In Ukrainian].

5. Журов В. В. Розвиток активного дотикового сприймання у дітей з глибокими порушеннями зору: навч. посіб. / В. В. Журов. – Чернігів : Вид-во “Чернігівські береги”, 2004. – 56 с.

Zhurov V. V. (2004). Rozvytok aktyvnoho dotykovooho sprymannia u ditey z hlybokomu porushenniamy zoru [The development of active tactile perception in children with profound visual impairment]. Chernihiv: Vyd-vo “Chernihivski oberehy” [In Ukrainian].

6. Лурия А. Р. Внимание и память : материалы к курсу лекций по общей психологии / Александр Романович Лурия. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. – 104 с.

Luriiia A. R. (1975). Vnimanie i pamiat: materialy k kursu lektsiy po obshchey psihologii [Attention and memory: materials for a course of lectures on psychology]. Moskva: Yzdatelstvo Moskovskoho unyresyteta [In Russian].

7. Никифоров Г. С. Самоконтроль человека / Герман Сергеевич Никифоров. – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1989. – 192 с.

Nikiforov G. S. (1989). Samokontrol chelovieka [Self-control person]. Leninhrad: Yzdatelstvo lenynhradskoho unyversyteta [In Russian].

***Dovhopola K.S.* Psychological determinants of self-control graphic activity blind younger pupils**

Abstract. The article highlights the interdependence of self-control and mental processes. The influence of violations of visual functions for these processes in the context of the development of self-control. In the conditions visual deprivation child is experiencing serious difficulties in understanding the properties of objects, which affects primarily on representation.

Since perception is the result of analytic-synthetic activity of the cerebral cortex, it causes a breach of its originality. Formation of the blind pupils of primary school age complete sensory standards and their correction (if necessary) is a prerequisite for flow control action as they take part in the operation mapping. Muscular perception also plays a significant role in the self-control of the graphics, because it allows to control image motion directly in the process of implementation. Fewer and specificity of sensory images and perceptions in blind pupils affects the character of the actions of control, including in the expressive activity. This is due to the fact that the comparison operation in this case have narrowed touch base. Originality of thinking the blind younger schoolchildren manifested in the exercise of all kinds of self-control (anticipatory, operational, final) in the graphic activity. The greatest suffering anticipatory and final, since their implementation requires a high level of child analytic-synthetic activity, as well as abstraction and detail. Psychological determinants of self-blind younger schoolchildren can be called functioning feedback

mechanisms forming patterns for the different mental levels, age characteristics, motivation, reflection and individual characteristics of children.

Keywords: self-control, mental processes, activities, blind younger students.

Довгополая К.С. Психологические детерминанты самоконтроля изобразительной деятельности слепых младших школьников

Аннотация. В статье освещены взаимозависимость самоконтроля и психических процессов. Рассмотрено влияние нарушений зрительных функций на формирование и развитие самоконтроля и взаимосвязь этого процесса с формированием ощущений и представлений о мире у слепых детей. Описано место действий самостоятельного контроля в таких психических процессах: внимание, память, речь и мышление. Рассмотрены особенности действий контроля изобразительной деятельности у слепых младших школьников.

Психологическим детерминантам самоконтроля слепых младших школьников относятся функционирование механизмов обратной связи, формирование эталонов на разных психических уровнях, возрастные особенности, мотивацию, рефлексии и индивидуальные особенности детей.

Ключевые слова: самоконтроль, психические процессы, деятельность, слепые младшие школьники.

УДК 373.3 – 376+811.161.2

*Рецензент: Данілавічюте Е. А.,
к. пед. н., завідувач лабораторії ітологедії
Інституту спеціальної педагогіки
НАПН України*

Єфіменко О.С.

Поняття «полімодальність»: сучасні погляди, перспективи організації досліджень мовленнєвих порушень

Анотация. Стаття присвячена дослідженню поняття полімодальності, історії його вивчення, його місця у структурі психологічних та педагогічних знань, перспектив розвитку, можливостей використання концепції полімодальності людської психіки для організації мовленнєвих досліджень.

Ключові слова: полімодальність, модальність, модус, модальність сприйняття, когнітивна полімодальність, мовленнєві порушення

Ідеї системності, синергічності, полімодальності, багатовимірності цілого набули особливої популярності в сучасній науці останнім часом. Розвиваючись, наука переходить від вивчення часткового до законів, що дозволяють простежити певні універсальні причинно-наслідкові зв'язки в будь-якій з досліджуваних систем. Кожне із запропонованих понять містить в собі деякий цілісний підхід у вивченні предмета дослідження у взаємозв'язку з тим, що оточує його.

Згідно основних положень синергетики [грец. *synergeia* спільна дія] оскільки принципи, що керують процесами самоорганізації, мають бути одними й тими ж, незалежно від природи систем, то і для їх опису, і для дослідження може використовуватися однакова методологія.